

шукати в періоді давнього історико-правового досвіду України, що повною мірою стосується права на освіту [1].

Література

1. Боняк В. О. Конституційне право людини і громадянина на освіту та його забезпечення в Україні: дис.к.ю.н.:12.00.02. Київ, 2005. 207 с.
2. Волинка К. Механізм забезпечення прав і свобод особи: питання теорії та практики. Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук.:12.00.01. К., 2000. 16 с.
3. Зайчук В. О. Нормативно-правове забезпечення освіти в Україні. Вища школа. 2002. № 2-3. С. 3 – 19.
4. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки. Конституції і конституційні акти України. Історія і сучасність. Київ: ін-т держави і права ім. В. М. Корещького НАН України, 2001. 400 с.
5. Слюсаренко А. Г., Томенко М. В. Історія української конституції. Київ: Т-во «Знання» України, 1993. 192 с.

СУТНІСТЬ ТА ВИДИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСОБИ ЗА «РУСЬКОЮ ПРАВДОЮ»

Гламазда П. В.

У дослідженні проаналізовано статті «Руської Правди», які містять норми, що визначали види злочинів проти особи. Встановлено, що серед таких «Руська Правда» розрізняла злочини проти життя, тілесної недоторканості та честі й свободи особи. Охарактеризовано окремі склади правопорушень та визначено, які покарання застосовувались до осіб, що їх вчинили.

Ключові слова: Руська Правда, злочини проти особи, вбивство, штраф.

Формуванню дефініції поняттю «злочин» в Україні передував тривалий процес становлення та розвитку науки кримінального права і в нашій державі, і у світі загалом.

Зокрема, у часи Русі-України не існувало чіткого визначення злочину, будь-який злочин визначався не як порушення закону чи князівської волі, а як «образа», тобто завдання матеріальної, фізичної або моральної шкоди будь-якій особі чи групі осіб. Отже, кримінальне правопорушення практично нічим не відрізнялося від цивільно-правового. Також, за церковним правом, могло йтися про «гріх», тобто моральний злочин, порушення Божественного закону [1, с. 35].

На визначення кваліфікації злочинів суттєво вплинула та обставина, що «Руська Правда» була кодексом приватного права - усі її суб'єкти були фізичними особами [2, с. 5].

В залежності від об'єкта злочину право Русі розрізняло окремі види злочинів, зокрема злочини проти особи. Серед таких розрізняють злочини проти життя - вбивство (навмисне, ненавмисне), тілесної недоторканості, честі й свободи особи.

Найтяжчими серед них визнавалося вбивство (душогубство), тобто насильницьке позбавлення життя. «Руська Правда» класифікує види убивства за різними підставами, передусім, в залежності від соціального статусу убитого, його місця в ієрархічній структурі суспільства Русі-України. Відповідно до даного поділу підвищеному захисту підлягали представники феодальної знаті. Так стаття 1 «Правди Ярослава» на першому місці за ступенем суспільної небезпеки визначає вбивство: представника воєнно-дружинної знаті, купців, ябедників та мечників (осіб, що виконували окремі доручення князя) [3, с. 24].

Дана стаття закріплює право кровної помсти, але обмежує її застосування досить вузьким колом родичів (батько, син, племінники). За змістом цієї статті у випадку вбивства вільного чоловіка вільним чоловіком можуть мститися родичі чоловічої статі, якщо ж не буде таких осіб, що могли б помститися, то вбивця платить 40 гривень за голову.

Цю лінію продовжує і «Правда Ярославичів», яка особливу увагу приділяє тим видам вбивств, які були спрямовані проти людей князя, як глави феодальної вотчини. Так, в «Правді Ярославичів» розрізняються – вбивство дворецького, княжого під'їздного, тіуна, старшого конюшого при стаді [3, с. 227].

На відміну від «Правди Ярослава», «Правда Ярославичів» виділяє також вбивство феодальнозалежної людини – княжого старости, княжого рядовича, смерда та холопа. Слід мати на

увазі, що в цей час змінюється і фактичне положення холопів. Їх прикріплюють до землі і таким чином перетворюють в селян, але кріпосних, так як правовий статус холопа залишається незмінним. Спочатку позбавлення життя холопа не вважалося вбивством, оскільки холоп не був суб'єктом права. Вбивство холопа трактувалося як завдання майнової шкоди, але з розвитком суспільних відносин та включенням холопів у виробниче життя, їх вбивство вже розглядалося за законом як злочин.

В залежності від місця вчинення злочину «Руська Правда» розрізняла «вбивство в своді» та «вбивство во піру». Ці види вбивств руський закон виокремлював у окрему категорію через їх широку розповсюдженість [4, с. 136].

Також закон виокремлює вбивство нічного крадія, який пійманий і зв'язаний, але потім все-таки вбитий. Також злочинним визнавалося вбивство нічного крадія, не на місці злочину, а за воротами дому, де була вчинена крадіжка. Нарешті у «Руській Правді» є вказівки і на кваліфіковані види убивств. Це передусім вбивство в розбої, воно вважалося небезпечним злочином, так як посягало і на життя потерпілого, і на його майно. Так, ст.20 Короткої Правди, ст.ст.5,7 Просторової Правди встановлювали кримінальну відповідальність за вбивство в розбої дворецького. Вбивство в розбої на Русі вважалося особливо тяжким злочином. Тут убивця не мав права розраховувати на допомогу общини (верві) у виплаті грошової вири — він разом із сім'єю видавався «на потік і розграбування», що автоматично тягло за собою вигнання з общини, перетворення у холопів дружини і дітей злочинця [3, с. 27].

Наступний вид злочину проти особи – це нанесення тілесних ушкоджень, тобто вчинення дій, що порушують тілесну недоторканість особи.

З русько-візантійських договорів нам відомо, що за нанесення удару мечем покладалося стягнення в розмірі п'яти літрів срібла «за Законом руським». Звідси можна зробити висновок, що помста за нанесення ударів давно, тобто вже на початку X ст., а й імовірно й у IX ст., стала обмежуватися і замінятися грошовим стягненням [5].

Подібні злочини передбачають декілька статей «Правди Ярослава», зокрема статті 2, 6, 7. При цьому у вину злочинцю ставили не тільки порушення тілесної недоторканості потерпілого, але й наслідки злочинного діяння. Так, стаття 6 «Правди Ярослава» передбачає випадки, коли в результаті тілесного ушкодження настає кульгавість.

Особливо великі штрафи накладалися за причинене каліцтво. Наприклад, за «Правдою Ярослава» штраф у три гривні встановлювався за завдану втрату пальця, за втрату руки - 40 гривень . Це має своє пояснення. Адже каліцтво, яке робило людину частково або повністю непрацездатною і фізично неповноцінною, призводило до громадянської смерті особи: по-перше вона не могла особисто помститися кривдникові, а по-друге, ставала тягарем для родини, яка прагнула позбутися її. Високий рівень штрафу за каліцтво деякі вчені пояснюють саме тенденцією зміни моралі - каліка підпадав під захист церкви або князя [2, с. 5].

У «Правді Ярослава» розрізняються побої в залежності від предмета, яким наносився удар. Таким чином, за більш небезпечний удар мечем і поранення пальця стягувалося 3 гривні, а за удари менш небезпечним зброям (ціпком, жердиною, тиловою частиною меча, ножами меча) з винної особи стягувалося 12 гривень, тобто в чотири рази більше, ніж за удар мечем. Удари цими предметами виражають крайнє презирство до постраждалого і, таким чином, є більш образливими [3, с. 25].

Третій вид злочинів проти особи – це посягання на честь та гідність особи.

Вільним людям чи князівським слугам закон гарантував охорону честі й гідності. «Руська Правда» особливу увагу надавала охороні феодальної честі. В ранній період руської держави, коли зберігалося багато пережитків воєнної демократії, правлячий клас – воєнно-дружинна знать, був особливо чутливим до питань честі і болісно переживав будь-яке зазіхання на лицарську честь та гідність. В цей період виникає дивна і незвична для сучасної людини оцінка посягання на честь, як виривання волосся з вусів і бороди [4, с. 138].

За образу честі Коротка редакція передбачала високі штрафи (12 гривень). Це у чотири рази більше, ніж за дрібне каліцтво чи за побої, або більш як у два рази більше, ніж за вбивство княжого рядовича, смерда чи холопа. Такі «обиди» виявлялися, наприклад, у погрозі мечем, у вириванні вусів або бороди (що принижувало гідність людини) [2, с. 6].

Словесна образа відповідно до «Руської Правди» не каралася. Звідси і стара приказка: «Лайка на комірі не висне». Проте лайка на адресу жінки належала до тих діянь, що караються згідно церковних уставів. Саме в уставі Ярослава була передбачена норма, по якій встановлювалася санкція, що застосовувалася до слів, що ображали чужу дружину, причому ця санкція розрізнялася в залежності від приналежності жінки до тієї або іншої соціальної групи.

Література

1. Крисяк Ю. П. Деякі аспекти злочину й покарання доби Київської Русі. *Історико-правовий часопис*. Луцьк. 2013. № 2. С. 34-37.
2. Терлюк І. Я. Огляд історії кримінального права України. Навчальний посібник. Львів. 2007. 92 с.
3. Хрестоматія з історії держави та права України / За ред. А. С. Чайковського. Київ. *Юрінком Інтер*. 2003. 656 с.
4. Єрмолаєв В. М. Деякі проблеми злочину та покарання в Київській Русі. *Вісник Академії правових наук України*. № 5. Харків. 1996. С. 135-143.
5. Договір князя Олега з Візантією, укладений в 911 року. Електронний ресурс. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://ua.info.fan/oleh-vishchy/zovnishnia-polityka/na-tsarhorod/dohovir-z-vizantiieiu-911/>

Hlamazda P. *The essence and types of crimes against the person according to "Ruska Pravda". The research analyzed the articles of "Ruska Pravda", which contain norms that determined the types of crimes against the person. It was established that among these "Ruska Pravda" distinguished crimes against life, bodily integrity and honor and freedom of the person. Separate types of offenses were characterized and what punishments were applied to the persons who committed them were determined.*

Keywords: *Ruska Pravda, crimes against the person, murder, penalty.*

ЮРИДИЧНА КАТЕГОРІЯ «РОЗВИТОК» У СВІТЛІ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ПІДХОДУ

Єрмоленко В. М., Єрмоленко І. М.

Аналіз надбань правничої науки свідчить, що категорія «розвиток» набуває все більшого «юридичного» забарвлення. Так, юридична конструкція сталого розвитку вже усталилась в теорії екологічного права [1, с. 694], а також все ширше використовується галузевими юридичними науками, зокрема загальнотеоретичною [2], цивільно-правовою [3], адміністративно-правовою [4], земельно-правовою [5] тощо. При цьому найчастіше поняття розвитку в юридичній науці застосовується до систем права і законодавства, правової системи в цілому, а також юридичної науки, яка безпосередньо і розкриває особливості розвитку перших зазначених складових.

Водночас слід констатувати, що досі відсутнє загальнотеоретичне юридичне визначення розвитку, зокрема немає жодного посилання на категорію «розвиток» у юридичному контексті передусім у вітчизняних юридичних енциклопедіях, причому не тільки з теорії права [6, с. 343; 7, с. 675], а й на рівні філософії права як юридичної наднауки [8, с. 74]. На жаль, не приділила жодної уваги категорії розвитку і енциклопедична доктрина історії держави і права, не зважаючи на первісну спрямованість історії як науки про суспільний розвиток [9]. Між тим, енциклопедичне розкриття цього питання могло б підвести своєрідну, хоча б тимчасову, риску у подальшій теоретичній дискусії з можливістю відносної уніфікації понятійно-термінологічного апарату в наукових дослідженнях.

Натомість слід вказати на досить детальне опрацювання теми розвитку різними науками, насамперед, філософськими, економічними, політичними тощо, що робить категорію розвитку міждисциплінарною. Це зумовлює необхідність звернення до відповідних надбань зазначених наук.

Передусім, слід наголосити, що вже досить звичним в юридичних дослідженнях при вирішенні термінологічних проблем стає звернення до тлумачної філологічної літератури, де внаслідок інтегративного сутнісного осмислення існуючих міжнаукових інтерпретацій певного поняття вимальовується його узагальнене розуміння. Так, відповідно у Великому тлумачному словнику сучасної української мови розвиток розкривається як процес, унаслідок якого відбувається зміна якості чого-небудь, перехід від одного якісного стану до іншого [10, с. 1043]. Однак при цьому не надаються ознаки розвитку, що значно спростило б його сприйняття, що детермінує звернення до відповідних тверджень інших наук. Так, філософія надає ознаки розвитку, якими є незворотність, спрямованість, закономірність змін матеріальних та ідеальних об'єктів [11, с. 555], які по суті дублює економічна енциклопедична думка [12, с. 274]. Водночас економічна теорія визначає змістовні складові розвитку, до яких відносить перехід від одного якісного стану до іншого, якісну зміну в структурі об'єкта, сукупність змін, стан змін та функцію управління [13, с. 24].